

OĞUZ KAĞAN'IN ADI MESELESİ*

The Question of Oghuz Kaghan's Name

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan PALA**

ÖZ

Türk destan kahramanı Oğuz Kağan'ın adı ve bu adın etimolojisi meselesi ilim âleminde çok uzun zamandan beri tartışılmış, fakat bugüne kadar üzerinde herkesin ittifak ettiği bir neticeye varılamamıştır. Bu makalemizde Oğuz kavim adının kaynağı üzerinde bugüne kadar ortaya atılmış fikirler hatırlatıldıktan sonra Oğuz Kağan'ın adı üzerindeki görüşler değerlendirilecek ve kendi teklifimiz olan, Oğuz Kağan'ın adının Oğuz kavim adına bağlı olduğu konusunda düşüncelerimiz ve delilleri ortaya konacaktır. Oğuz Kağan destanının Paris nüshasının bulunmasından sonra bu destan ve kahramanı üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çerçevede, destan kahramanı Oğuz Kağan'ın adı da bugüne kadar üzerinde tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konuda ortaya atılan görüşleri burada ele alarak kendi fikrimizi öne sürmek istiyoruz. Bu görüşlerden birine göre, efsanevi Türk hükümdarının adı olan Oğuz, öküz sözünden gelmektedir. Bizim görüşümüze göre Oğuz Kağan'ın adının "öküz"den gelmesi söz konusu olamaz. Bunun sebeplerini şu şekilde izah etmek mümkündür: a. Öküz adı Türklerde hiçbir zaman erkek adı olarak kullanılmamıştır. Öküz, yazıtlar dönemi ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinden beri "iğdiş edilmiş boğa" anlamını taşımaktadır. Öküz iğdiş edilmiş sığır olduğuna göre bu isim küçültücü bir anlam taşır ve isim olarak verilemez. b. Oğuz Kağan destanında sığır cinsinin adı 'ud' olarak geçmektedir. Oğuz Kağan, adını bu hayvan cinsinden almış olsaydı adı, destandaki gibi ud kelimesi ile, Ud Kağan olurdu. Oğuz Kağan'ın adı öküz'den gelseydi Öküz Kağan olurdu. Çünkü bu kelime günümüze kadar değişmemiştir. c. Oğuz Kağan'ın boğa ile temsil edilmiş olması mümkün görünmekte ise de adını boğa'dan almış olsaydı adı Dede Korkut hikâyelerindeki Boğaç Han'a benzer şekilde Boğa Kağan olması gerekirdi. Boğa eski Türklerde ve Moğollarda erkek ismi olarak çok yaygın olarak kullanılmıştır. Dede Korkut hikâyelerinin kahramanlarından biri de Boğaç'tır. Oğuz Kağan'a bir hayvan ismi verilecekse bu pekâlâ boğa olabilirdi. ç. Boğa veya öküz resminin Oğuz Kağan veya babasını temsil ettiği kabul edilse bile destanın müellifi tarafından mı yoksa XIV. veya XV. asırdaki müstensih tarafından mı çizildiğini bilmiyoruz. Resim ister müellif ister müstensih tarafından çizilerek metne ilave edilmiş olsun, bu bir çeşit halk etimolojisi kabul edilebilir. Oğuz Kağan'ın ismi nereden gelmiştir? Bizim görüşümüze göre, Oğuz Kağan'ın ismi Oğuz kavim adından gelmiştir ve mânâsı Oğuzların hükümdarı demektir. Destan metni bize bunu açık olarak göstermektedir. Destanda Urus Kağan, Saklab Kağan gibi kavim isimleri şahıs ismi olarak kullanılmaktadır. Ülke isimleri de aynı şekilde Urum Kağan, Çin Kağan, Maçın Kağan gibi şahıs ismi olarak kullanılmaktadır. Destanı söyleyenin aslında kavim adı olan Oğuz'u Oğuz Kağan adında destan kahramanının adına çevirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Oğuz Kağan demek Oğuz kavminin veya Uygur harfli metinden anlaşıldığına göre bütün Türklerin kağanı demektir. Oğuzların kağanı unvanının zamanla halk muhayyilesinde bir destan kahramanının ismine dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Oğuz Kağan, Oğuzlar, öküz, boğa, kabile.

ABSTRACT

The name of The Turkish epic hero Oghuz Kaghan and the etymology of this name have been discussed in the scientific field for a very long time, but until now, no conclusions have been reached that everyone has allied with. In this article, after being reminded of the ideas put forward so far on the source of the Oghuz tribe name, the opinions on Oghuz Kaghan's name will be evaluated and our thoughts and evidence will be revealed that our own proposal, Oghuz Kaghan's name, is attached to the name of the Oghuz people. After the discovery of the Paris copy of the Oghuz Kaghan saga, many researches were carried out on this saga and its protagonist. In this context, the name of the epic hero Oghuz Kaghan has been one of the topics discussed until now. We want to put forward our own opinion by addressing the opinions put forward on this issue here. According to one of these opinions, Oghuz, the name of the legendary Turkish ruler, comes from the word ox > öküz (öküz, means ox in Turkish language and it seems close to the word of Oghuz). In our opinion, Oghuz Kaghan's name cannot come from ox. The reasons for this can be explained as follows: a. The name ox has never been used as a male name among Turks. Ox means "castrated bull" since the period of inscriptions and the texts of Old Uighur Turkish. Since oxen are castrated cattle, this name has a diminutive meaning and cannot be used as a name. b. In the Oghuz Kaghan saga, the name of the cattle breed is referred to as 'ud'. If Oghuz Kaghan had

* Geliş tarihi: 18 Temmuz 2021 - Kabul tarihi: 12 Mart 2022

Pala, Ayhan. "Oğuz Kağan'ın Adı Meselesi" *Milli Folklor* 133 (Bahar 2022): 5-12

** Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara/Türkiye, aypala@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9051-6339.

taken his name from this animal, his name would have been Ud Kagan, with the word ud, as in the saga. If Oghuz Kaghan's name came from ox, it would be Öküz Kagan, because this word hasn't changed until today. c. Although it seems possible that Oghuz Kaghan was represented by a bull, if he had taken his name from the bull, his name would have been Boğa (Bull) Kaghan, similar to The Boğa Kaghan in the the Book of Dede Korkut. Bull was widely used as a male name in ancient Turks and Mongols. One of the heroes of the Book of Dede Korkut is Boğaç (Bullish). If Oghuz Kaghan was to be named an animal, it could have been a bull. ç. Even if the figure of the bull or ox is considered to represent Oghuz Kaghan or his father, we do not know whether it was drawn by the author of the saga or by his duplicator of manuscript in the 14th or 15th century. Whether the figure was drawn by the author or the duplicator added to the text, we may accept of this idea a kind of folk etymology. Where did Oghuz Kaghan's name come from? We can say that Oghuz Kaghan's name came from the name of the Oghuz people and means the ruler of the Oghuz. The epic text clearly shows us this. In the saga, people names such as Urus Kaghan and Saklab Kaghan are used as personal names. Country names are also used as personal names such as Urum Kaghan, Chinese Kaghan, Maçin Kaghan. It is understood that the man who told the saga actually translated as Oghuz, the name of the people, into the name of his epic hero named Oghuz Kaghan. Oghuz Kaghan means the khan of Oghuz people, or all Turks, as understood from the text in Uighur script. It is understood that the title of Kaghan of the Oghuz has gradually become the name of the hero of an epic in the public's imagination.

Keywords

Oghuz Kaghan, Oghuz, ox, bull, tribe.

Türk destan kahramanı Oğuz Kağan'ın adı ve bu adın etimolojisi meselesi ilim âleminde çok uzun zamandan beri tartışılmış, fakat bugüne kadar üzerinde herkesin ittifak ettiği bir neticeye varılamamıştır. Bu makalemizde Oğuz kavim adının kaynağı üzerinde bugüne kadar ortaya atılmış fikirler hatırlatıldıktan sonra Oğuz Kağan'ın adı üzerindeki görüşler değerlendirilecek ve kendi teklifimiz olan, Oğuz Kağan'ın adının Oğuz kavim adına bağlı olduğu konusunda düşüncelerimiz ve delilleri ortaya konacaktır.

Şimdiye kadar bu konuda H. Vambery, P. Pelliot, J. Hamilton, L. Ligeti, G. Németh, S. P. Tolstov, S. G. Clauson, Z. V. Togan gibi pek çok ilim adamı çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Bu görüşlerden üzerlerinde en çok durulanları şu şekilde sıralamak mümkündür: P. Pelliot, oğuz'u Eski Türkçe oğuş 'klan, aile' ile izah eder ve buna dair Uygur metinlerinden misaller verir (1914: 256-257, n. 4.). A. N. Kononov, Pelliot'nun görüşünü destekleyerek oğuz ismini *og 'boy, kabile' kelimesinden getirip ög 'anne' ile bağlantılı olarak görür ve ogul 'çocuk', 'oğul', oğuş 'aile, akraba' kelimelerinin de aynı kökten türediğini ileri sürer (1958: 83-84). J. Hamilton da aynı fikirdedir (1997: 189-190). O. F. Sertkaya da son yıllarda kitabelerden yeni deliller getirerek bu görüşü desteklemiştir (2008: 227; 2014a: 409-412; 2014b: 11; 2017: 199-200). L. Ligeti ve G. Németh'e göre, Oğuz kavim adı kabile demek olan 'ok'a 'z' çokluk ekinin eklenmesi ile ortaya çıkmıştır (Ligeti 1925: 248; Németh 1921: 152, 1930: 44). O. Pritsak da aynı görüştedir (1952: 59). W. Bang ve R. Rahmeti (Arat) Oğuz adında bulunan 'ğ' sesi sebebiyle Oğuz'un ok ile münasebetinin olamayacağı fikrindedirler. Fakat bu müellifler, Oğuz Kağan'ın adının Tokuz Oğuz kavminin adındaki Oğuz ile münasebetini kabul etmektedirler (1936: 6). Bu da bizim ileride izah edeceğimiz Oğuz Kağan'ın adının Oğuz kavim adından geldiği görüşümüzü teyid etmektedir. D. Sinor da -k ve -g- seslerinin farklılığı sebebi ile Bang ve Arat'ın görüşüne katılmaktadır ve Pelliot'nun da bu görüşte olduğunu bildirmektedir (1950: 4). Hamilton da benzer bir itirazda bulunmaktadır: "*Türkçede *ok-uz veya *oku-z, 'oguz'la aynı şey değildir.*" (1997: 188). Burada yukarıda zikredilen itirazlara ilâve olarak Ok + u-z = Okuz > Oğuz olmuşsa neden Tokuz da > Toğuz olmamıştır suali akla gelmektedir.

S. P. Tolstov, Oğuz kavim adını Massaget kavimlerinden Augasii ile izah eder ve bu adın nehir ile ilgili olduğunu ileri sürer (1950: 49-50). Ancak bu görüşü destekleyecek yeterli delil bulunmamaktadır. H. Vambery ve Z. V. Togan da Ptolomaïos'da geçen Oxus nehir adı ile Oğuz kavmi arasında bir ayniyet görürler (Vambery 1885: 10, n. 1; Togan 1982: 149). Benzer bir görüş de M. Erdal'a aittir. Bu görüşe göre Hurri kavim adı ile Oğuz kavim adı aynı kökten geliyor olabilir (2004: 935-936).

Oğuz kavim adını ok + uz unsurlarından oluşan "okçu, ok atan kişi" olarak izah eden Marquart'ın (1914: 201) bu görüşü Türkçede 'adam' anlamını veren 'uz' sözünün olması sebebiyle kabul görmemiştir (Pelliot 1920: 138-139, n. 2; Nemeth 1921: 152; Sinor 1950: 4; Hamilton 1997: 188). P. B. Golden'e göre: "*Oğur/Oğuz isimleri bence, oğul, oğlan (aslında oğulun çoğulu), oğlak, oğuş/uğuş, 'boy, uruk' vb. 'deki gibi, 'akrabalık, akraba olmak' kavramına işaret eden Türk. *oğ/uo'dan türemiştir.*" (2014: 109).

Bu görüşlerden bizce isabetli olanı Oğuz adının aile, boy, kabile gibi anlamlara gelen 'oğ' kökünden türediğidir. Yukarıda zikrettiğimiz müelliflerin bu meseleyi izahları kabul edilmeye lâyık görülmektedir. Ancak kabileyi temsil eden savaş âleti ok ile burada bahsedilen oğ> ok arasında bir münasebet var mıdır konusu henüz izaha muhtaç olarak durmaktadır.

Oğuz Kağan destanının Paris nüshasının bulunmasından sonra bu destan ve kahramanı üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır (Sertkaya 1995). Bu çerçevede, destan kahramanı Oğuz Kağan'ın adı da bugüne kadar üzerinde tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konuda ortaya atılan görüşleri burada ele alarak kendi fikrimizi öne sürmek istiyoruz.

a. Ağuz = ilk süt.

Uygur yazısıyla yazılmış Oğuz Kağan destanında ilk süt manasına gelen ağuz'un oğuz imlası ile kullanılmış olması bu görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. "*Oşul oğul ana-sı-ning köğüsündün oğuz-nı içip, mundın ardık-rak içmedi.*" (Bang-Rahmeti 1936: 6).

Berezin'in ilk defa ortaya attığı bu görüş (Baskakov 1986: 35, Berezin 1861'den) 1930 yılında Pelliot tarafından da desteklenir (1995: 15-16). Pelliot bizce isabetli olan 1914 tarihinde ortaya attığı görüşten (1914: 256-257) bu makalesinde "şimdilik vazgeçtiğini" bildirmektedir. Ancak Pelliot bu konuda emin olmadığını "*Bana öyle geliyor ki, 'ilk süt' ve Uğuz Han'ın adı arasındaki özdeşliği andıran yakınlık, belki de, bir ses benzerliğine dayalı olabilir.*" diyerek belli etmektedir (1995: 16, n. 1). D. Sinor, Pelliot'nun bu izahını onun "*o kadar harikulade olan meslek hayatı sırasında düşmüş olduğu nâdir hatâlardan biri*" olarak değerlendirir ve "*edebî denilebilecek bir bakımdan da, kahramanın adının, içmiş olduğu 'ilk süt=ağuz' ile alâkadar olduğunu düşünmek için değer verilebilecek hiçbir sebep yoktur.*" der (1950: 4-5).

Bizce de Oğuz Kağan'ın adını ilk süt anlamına gelen 'ağuz' ile izah etmek doğru olamaz. Eski Türkler çocuklarına güçlü ve yırtıcı hayvanların isimlerini koyarlardı. Arslan, Tonga/Tona, Pars, Babür, Burslan, Boğa, Barak, Tuğrul, Doğan, Şahin, Turgay, vs. İlk sütü içmedi diye süt adının verilmesi isabetsiz bir görüştür. Türklerde böyle bir gelenek yoktur. Yıldırım, şimşek gibi tabiat hadiselerinden isim konabilir, ama süt, yoğurt, şarap gibi isimler konmaz. Bang ve Rahmeti de bu ilk süt nazariyesini halk etimolojisi olarak görmekte dirler (1936: 6).

b. Ogur = otağ.

Reşideddin Öğuznâmesi metninde Oğuz'un "*ben bir otağda doğduğum için adımı Oğur koymak gerekir.*" (Togan 1982: 18) demiş olmasına dayanarak 'Oğuz' adının mânâsının 'yer' = 'otağ' ile ilgili olduğu fikri önce bir ihtimal olarak Z. V. Togan tarafından ileri sürülmüştür (1982: 82, n. 16a). Bu konuda F. Sümer, "*Onun sarayda (otağda)*

doğması ile 'Oğuz' arasında ne gibi bir münasebetin olabileceğini veya düşünüldüğünü anlamak mümkün olmadı." diyerek bu görüşe itiraz etmiştir (1999: 19). Â. Aydemir ise otağ görüşünü müdafaa eden yazısında "*Türklerde ad verme geleneklerinden birisi de çocuğa doğduğu yerin adının verilmesidir.*" diyerek kendi görüşünü desteklemek istemiştir (2009: 56- 57). Bizim fikrimize göre Oğuz Destanını yazan kişi kendince bir halk etimolojisi yapmış ve destan kahramanının ismini buna göre izah etmeye çalışmıştır.

c. Oğuz = Bilge, akıllı.

N. A. Baskakov'a göre, Oguz – ogur, ögüz – öğür etnonimi ve ona bağlı olan Oğuz Kağan antroponimi, türlü Türk dillerinde çeşitli fonetik şekilleri olan bir kökten türemektedir. Bu kök düşünmek anlamına gelen "ö-“dür. Bu kökten "ö-g" 'akıl', ö-ge 'bilge' gibi pek çok kelime türemiştir. Baskakov, "*Oguz – ögüz kağan 'hikmetli hakan' özel adındaki oguz – ögüz ile oguz – ögüz 'oğuz' uruk adındaki kelimenin kökeni, hakanlara ve hanlara 'akıllı, hikmetli, kahraman, güçlü, kudretli v.b. adlarını verme geleneği ile açıklanabilir. Krş. Böğü kagan 'akıllı kudretli hakan' (DTS, 116), Bilge kagan 'bilgili, bilge hakan' (DTS, 99), Ögedey kan 'bilgili han' (DTS, 379) v.b.*" (1986: 36-37) demektedir.

ç. Oğuz < *ugur = Boynuz.

P. A. Boodberg, Oğuz adını Altay dilinde 'boynuz' anlamına geldiğini düşündüğü "*ugur" ile izah etmektedir (1939: 230-239). D. Sinor bu görüşün Türk fonetiği kaidelelerine uygun olmadığını düşünmekte ve bu görüşü, "*Bize teklif edilen en tehlikeli ve asılsız izah denemesi*" olarak görmektedir (1950: 4).

d. Oğuz = Boğa

F. Erdmann tarafından Uygur menşe efsanelerine dayanılarak ortaya atılan bir görüşe göre Oğuz boğa anlamına gelmektedir (1862: 88). Bu görüş, Uygur yazılı Oğuz Kağan destanının baş tarafında yer alan ve boğa olduğu tahmin edilen tasvire dayanılarak L. Bazin tarafından desteklenmiştir (2015: 34). L. Bazin oğuz kelimesine 'iki yaşındaki genç boğa' anlamını vermektedir. Ona göre Oğuz Kağan'ın adı da "genç boğa" anlamındadır. J. Hamilton, Eski Türkçede oğuz "boğa" anlamına gelen bir kelime bulunmadığını, bu sebeple bu görüşün isabetli olmadığını düşünmektedir. Ona göre, XV. yüzyıla ait tasvirin sonraki döneme ait bir halk etimolojisini yansıttığı düşünülebilir (1997: 188-189). F. Bayat Oğuzların Ay tanrı inancına sahip olduklarına ve boğanın ayın sembolü olduğuna işaret ederek Oğuz Kağan destanında ay, boğa ve Oğuz adlarının aynı semantik kaynakla bağlı olduklarını yazar (2004: 75). İran tarihçisi Cüveynî'ye göre Uygur menşe mitinde de boğa görülmektedir. Bu mite göre, bir kayın ağacına düşen ışık ile ağaç hâmile kalmış ve dört çocuk doğurmuştur. Uygurların ecdadı sayılan bu dört çocuktan en küçüğü Buka Han'dır. Bayat'a göre, antropomorf boğa, Oğuz Kağan gibi Uygurlarda Buka Han'ın simasında yeniden doğmuştur (Bayat 2006: 61).

d. Öküz>Oğuz.

D. Sinor'a göre Oğuz Kağan'ın adının mânâsı "boğa, öküz"dür. Ona göre öküz kelimesi bütün Türk dillerinde bulunmakta ve mânâsı bazen "öküz" bazen "boğa"dır (1950: 5). Paris yazmasının başında resmi bulunan çatal tırnaklı hayvan öküz, boğa veya inektir. Bu resme dikkati çeken Sinor'a göre, bu şekil ya Oğuz Kağan'ı veya babasını temsil etmektedir ve "*Oguz'un çatal tırnaklı hayvanlara mensûb olması, öküzlük cevheri şüphesizdir.*" Sinor bu görüşünü Kırgızlara ait Boğa-Kıral menşe efsanesi ile desteklemektedir (1950: 6-7, 12). L. Bazin, Oğuz Kağan'ın adının bu tasvirdeki hayvanla izah edilmesini desteklemekte, ancak bu adın "öküz" olmasına itiraz etmektedir. Bazin, fonetik ve semantik bakımlardan bunun imkânsız olduğunu bildirmektedir. Ona göre öküz sözü iğdiş edilmiş sığır anlamında Eski Uygur metinleri ve Kâşgarlı'dan beri kullanılmakta ve Oğuz lehçesinde de buğa veya boğa sözünün karşıtıdır. Boğa sözü erkeklik ve cesareti temsil

ederken öküz sözünde bir aptallık çağrışımı vardır. Bazın'e göre, "*Kahraman savaşçılardan oluşmuş bir toplumun, iğdiş edilmiş bir hayvanın adını alması pek de mümkün değildir. Dolayısıyla öküz sözünü oğuz sözünden ayırmak gerekir.*" (2015: 34-35).

A. B. Ercilasun'a göre, "*Efsanevi Türk hükümdarı olan Oğuz, bence öküz sözünden gelmektedir. Uygur harfli Oğuz Kağan destanında Oğuz'un doğumundan hemen önce "onun resmi budur" denilip bir öküz resminin çizilmiş olması (Bang-Rahmeti 1936: 10), destana göre Oğuz ile öküz arasında bir ilişki kurulduğunu düşündürmektedir.*" Ercilasun, İran efsanesinde Acemlerin Âdem'i sayılan Keyümers'in baş düşmanının öküz olması, Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Boğaç Han gibi misalleri de bu görüşü desteklemek için zikretmektedir. Ercilasun'a göre, "*Oğuz boyunun adı ile öküz arasında bir bulaşma (kontaminasyon) olmuş ve Oğuz boyunun efsanevi hükümdarının adı Öküz, bu bulaşma neticesinde Oğuz'a dönüşmüştür.*" (Ercilasun 2008: 230-231).

Türk destanları üzerinde çalışmaları ile tanınan F. Bayat Oğuz Kağan destanındaki boğanın totem olarak kabul edilmesine ve boğa resminin Oğuz'u temsil ettiği görüşüne karşı çıkar. Ona göre "Bolsun kıl dep dediler" cümlesi Oğuz'a ait değildir. Çünkü, "*bolsun kıl dep dediler*" cümlesinden sonra yine "*kene künlerden bir kün Ay Kağanın kötü yarıp butadı erkek oğul toğurdu*" cümlesi gelir. İkincisi, Oğuz, "*bolsun kıl*" emrinden sonra değil, günlerin bir gününde dünyaya gelir. Üçüncüsü, boğanın şekli Oğuz'un doğmasından sonra değil, ondan önce, "*bolsun kıl*" (olsun) hükmünden sonra çizilmiştir. Sade mantık da boğa şeklinin "*bolsun kıl*" hükmünü sembolize ettiğini bildirir. Resim Oğuz Kağan'a ait olsaydı hiç şüphesiz, onun dünyaya gelmesini haber veren cümleden hemen sonra çizilirdi. Öyle ki, destanın yazma nüshasında çizilmiş diğer iki resim (şungarın ve kıatın resimleri) bu hayvanların sözle tasvirinden sonra verilmiştir. Nihayet "*anın anagusu oşbu turur*" (onun şekli budur) cümlesi şungarla kıatın tasvirinden sonra gelir ve bundan hemen sonra hayvanların resmi verilir. Boğanın şekli ise "*bolsun kıl*" sözünden sonra çizilmiş ve mantıkî bakımdan sözün maddeleşmiş sembolik işareti olarak yorumlanabilir." (Bayat 2006: 54-55).

Bizim görüşümüze göre Oğuz Kağan'ın adının öküz'den gelmesi söz konusu olmaz. Bunun sebeplerini şu şekilde izah etmek mümkündür:

a. Öküz adı Türklerde hiçbir zaman erkek adı olarak kullanılmamıştır. H. Şirin'in bildirdiğine göre, "*Eski Türkçe belgelerde; dişi sığır için ingek, erkek sığır için buka, sütten yeni kesilmiş yavru için buzagu, iğdiş edilmiş boğa için öküz sözcükleri kayıtlıdır. ... Bunların bağlı olduğu familia ud "sığır"dır. ... Öküz, yazıtlar dönemi ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinden itibaren "iğdiş edilmiş boğa" anlamıyla yük çekmekte ve toprağı sürmekte kullanılan bir hayvan olarak karşımıza çıkar.*" (2019: 5). Öküz iğdiş edilmiş sığır olduğuna göre bu isim küçültücü bir anlam taşır ve isim olarak verilemez. Türk tarihinde öküz isimli bir şahsiyet yoktur. Kendisine bu lâkap verilen Öküz Mehmet Paşa bu konuda misal teşkil edemez. Zira lâkaplar bir kişinin çevresindeki kişiler tarafından verilir.

b. Oğuz Kağan destanında sığır cinsinin adı 'ud' olarak geçmektedir (Bang 1936: 10/12, 26/263, 273) Oğuz Kağan adını bu hayvan cinsinden almış olsaydı adı, standaki gibi ud kelimesi ile, Ud Kağan olurdu. Oğuz Kağan'ın adı öküz'den gelseydi Öküz Kağan olurdu. Çünkü bu kelime günümüze kadar değişmemiştir.

c. Oğuz Kağan'ın boğa ile temsil edilmiş olması mümkün görünmekte ise de adını boğa'dan almış olsaydı adı Dede Korkut hikâyelerindeki Boğaç Han'a benzer şekilde Boğa Kağan olması gerekirdi. Boğa eski Türklerde ve Moğollarda erkek ismi olarak çok yaygın olarak kullanılmıştır. Orhun Âbidelerinde de (Tunyukuk, B 5) 'toruk bukalı', 'arık bukalı' misalleri ile bu ad kullanılır (Tekin 1998: 82). Dede Korkut hikâyelerinin

kahramanlarından biri de Boğaç'tır. Oğuz Kağan'a bir hayvan ismi verilecekse bu pekâlâ boğa olabilir. Bu konuda tarihî kaynaklarda Küç Buka, Ak Boğa, İlçi Boğa, Kök/Gök Boğa, Sarı Boğa, Menli Boğa, Urus Boğa, Altun Boga, Bey Buga, Kara Buga, Kit Boga, Tay Buga, Temür Buga, Tayır Buga, Teniz Boga, Kutlu Boga, Yol Buga, gibi yüzlerce misal vardır (Sümer 1999: 220, 352, 357, 360, 361, 368, 374, 375, 380, 385, 392, 388, 394, 395, 426, 428, 433, 435, 479, 484, 485, 486, 493, 496, 498, 499, 501). Bahrü'l-Ensâb Oğuznâmesi'nde zikredilen "*altıncı nesebde Kızıl-Buğa Khan'a gelir; gayet bahadırılığundan, Buğa nâmiyle yâd-oldu*" ifadesi de bu konuda bir diğer misaldir (Kırzioğlu 2000: 19). Ankara hava limanına ismi verilen Esen Boğa da Timur'un Boğa adını taşıyan bir kumandanıdır.

ç. Boğa veya öküz resminin Oğuz Kağan veya babasını temsil ettiği kabul edilse bile destanın müellifi tarafından mı yoksa XIV. veya XV. asırdaki müstensih tarafından mı çizildiğini bilmiyoruz. Resim müstensih tarafından çizilerek metne ilave edilmişse, bu bir çeşit halk etimolojisi kabul edilebilir. Müstensih Oğuz Kağan'ın sığır ayaklı olmasından hareketle veya başka bir düşünce ile bu resmi çizmiş olabilir. Müellif çizmişse de netice değişmez. Yani destanın başka bir nüshasını bulsak ve orada müellif, açıkça bu Oğuz Kağan'ın resmidir diyerek boğa veya öküz resmini belirtse dahi hükmümüz değişmez. Müellif Oğuz Kağan adını kendi uydurmamışsa onun, sözlü rivayetlerden duyduğu veya bazı yazılı metinlerde gördüğü bu adı kendi bilgisine ve anlayışına göre yorumladığı anlaşılır.

Oğuz Kağan'ın ismi nereden gelmiştir? Bizim görüşümüze göre, Oğuz Kağan'ın ismi Oğuz kavim adından gelmiştir ve mânâsı, Oğuzların hükümdarı demektir. Destan metni bize bunu açık olarak göstermektedir. Destanda Urus Kağan, Saklab Kağan gibi kavim isimleri şahıs ismi olarak kullanılmaktadır. Ülke isimleri de aynı şekilde Urum Kağan, Çin Kağan, Maçın Kağan gibi şahıs ismi olarak kullanılmaktadır. Başka Oğuznâmelerde de bu konuda misaller bulmak mümkündür. Meselâ, Bahrü'l-Ensâb Oğuznâmesi'nde bir bölüm "*Der Beyân-i Çin-Khan*" adını taşımaktadır (Kırzioğlu 2000: 19). Şecere-i Terakime'de Nuh peygamberin oğullarından Yafes'in sekiz oğlunun isimleri Türk, Hazar, Saklap, Rus, Ming, Çin, Kimârî, Târih olarak zikrediliyor (Ebulgazi 1996: 118). Yine bu metinde Alınca Han'ın iki oğlunun isimleri Tatar ve Mogol'dur (1996: 121).

Uygur harfli Oğuz Kağan destanında Altun Kağan, Çürçed Kağan gibi hanedan isimleri de kişi adı olarak kullanılmıştır (Bang 1936: 16/116, 117, 26/268). Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın nakline göre XVII. asırda Türkmen bakışları Oğuznâmeleri sözlü olarak icra etmekte idiler (Bayat 2002: 522). Bakışının hafızasına, bilgisine, zihniyetine ve muhayyilesine göre Oğuz destanı da zamanla değişmelere uğramakta idi (Pala 2015: 133). O bakımdan destanı söyleyenin aslında kavim adı olan Oğuz'u Oğuz Kağan adında destan kahramanının adına çevirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Oğuz Kağan demek Oğuz kavminin veya Uygur harfli metinden anlaşıldığına göre bütün Türklerin kağanı demektir. Oğuzların kağanı unvanının zamanla halk muhayyilesinde bir destan kahramanının ismine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı padişahlarının Oğuz Han'a kadar uzanan şecerelerinde yer alan Dibbakoy (Dib Yabgu = en eski yabgu) unvanı da zamanla böyle kişi adına dönüşmüştür. Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Bayındır Han'ın da Akkoyunlu hanedanının bu boydan olması sebebiyle şahıs adına dönüştüğü anlaşılmaktadır (Pala 2015: 134). Osmanlı kaynaklarında da Roma Çesarı, Rim Papa gibi kullanımlar vardır. Biz Oğuz Kağan adının benzer metinlerde görüldüğü gibi kavim adlarının kişi adı olarak verilmesi geleneğine uygun olarak verildiğini düşünüyoruz. L. N. Gumilev de bu hususa işaret ederek "*başlangıçta sadece "kabileler" veya*

“kabileler birliği” anlamını ifade eden “oğuz” kelimesi, bilahare olayların gelişmesiyle birlikte determinel bir mana kazanarak etnik topluluk ismi haline gelmiştir: Tokuz-Oğuz – “Dokuz (muhtelif) kabile”, Üç-Oğuz “üç (muhtelif) kabile gibi. Zamanla budun anlamındaki “oğuz” kelimesi asıl manasını kaybederek Türkmenlerin efsanevi atası, Müslümanların peygamberler arasında gösterdikleri Oğuz Kağan’ın ismi haline gelmiştir.” demektedir (2019: 85). D. Sinor, “Oğuz Kagan adı ile Oğuz kavminin adının tamamı ile bir ve aynı olmasından hiçbir zaman şüphe edilmemiştir.” diyerek bu konuya işaret etmektedir (1950: 3). Kemal Eraslan’a göre de Oğuz kavim adı, destanın teşekkülü ile Oğuz şahıs adı yerine geçmiş olmalıdır (1995: 31).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Adem. “Oğuz Adı Üzerine”. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ekim 2009: 56-59.
- Bang, W.- G. R. Rahmeti. *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay., 1936.
- Baskakov, N. A. “Oğuz Kağan Etimolojisi Üzerine”. *İ. Ü. E. F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXV (1980-1986): 35-37.
- Bayat, Fuzuli. “Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Yeni Düşünceler”. *Türkler*. 3. Cilt, 2002, Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 520-526.
- ---. “Üz – Guz – Oğuz Kavim Adının Etimolojisi”. *Karadeniz Araştırmaları* 3(2004): 71-77.
- ---. *Oğuz Destan Dünyası: Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Bazin, Louis. *Les Turcs, Des Mots, Des Hommes*. (haz. Michèle Nicolas, Gilles Veinstein) Budapeşte: Akadémiai Kiadó, 1994.
- ---. ““Oğuz” ve “Türk” Sözlere Üzerine Notlar”. (çev. Ebru Kabakçı) *Türk Dünyası* 39 (Bahar 2015): 33-40.
- Berezin, İ. N. *İstoriya Mongolov, Soçinenie Raşid-eddina, II*. St. Petersburg: İAN, 1861.
- Boodberg, Peter A. “Marginalia to the Histories of the Northern Dynasties, 3. The Altaic Word for “Horn” in the Political Nomenclature of the Steppe”. *Harvard Journal Asiatic Studies* 1939/4, 3-4: 230-239.
- Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)* (haz. Zühal Kargı Ölmez) Ankara: yay. Mehmet Ölmez, 1996.
- Eraslan, Kemal. “Yazıcı-zade’nin Oğuz-name’si”. *TDAY Belleten* 1992, 1995: 29-35.
- Ercilasun, Ahmet B. “Oğuzlar ve Oğuz Adı Üzerine”. *Türk Kültürü* 2008/2: 226-233.
- Erdal, Marcel. “Türkçenin Hurrice ile Paylaştığı Ayrıntılar”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: TDK Yayınları, 2004: 929-938.
- Erdmann, Fronz von. *Temudschin der Unerschütterliche: nebst einer geographisch-ethnographischen Einleitung und den erforderliche besondern Anmerkungen und Beilagen*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1862.
- Golden, Peter B. *Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve Erken Yeniçağ’da Avrasya ve Ortadoğu’da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu* (çev. Osman Karatay) İstanbul: Ötüken Yay., 2014.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç. *Eski Türkler*. (çev. D. Ahsen Batur) (8. baskı) İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.
- Hamilton, James. “Tokuz-Oğuz ve On Uyğur”. (çev. Yunus Koç-İsmet Birkan) *Türk Dilleri Araştırmaları* 7, Ankara: Simurg Yay., 1997:187-232.
- Kızıoğlu, M. Fahrettin. *Dede – Korkut Oğuznameleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Kononov, A. N. *Rodoslavnaya Türkmen: Soçineniye Abu'l-Gazi-Hana Hivinskogo*. Moskova-Leningrad: İzdatel’stvo Akademii Nauk SSSR, 1958.
- Liğeti, L. “Kırgız Kavim İsminin Menşei” (terc. Ragıp Hulusi Bey). *Türkiyat Mecmuası* 1(1925): 235-249.
- Marquart, J. *Über das Volkstum der Komanen, Osttürkische Dialektstudien*. Berlin: Abhandlungen der Königlich-Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, 1914: 25-237.
- Németh, Gyula. “On ogur, hét magyar”. *Körösi Csoma Archivum*, I (1921): 148-155.
- ---. *A hanfoglalo Magyaraság kialakulása*, Budapeşte: Magyar Tudományos Akademia, 1930.
- Pala, Ayhan. “Oğuz Kağan Kimdir?”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri* 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 2015: 133-135.
- Pelliot, Paul. “La version ouigoure de l’histoire des princes Kalyanamkara et Papamkara”. *T’oung Pao* 15/2 (1914): 225- 272.
- ---. “A propos des Comans”. *Journal asiatique* 11e série 15 (1920): 125-185.

- ---. *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*. (çev. Vedat Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995.
- Pritsak, Omeļjan, “Stammesnamen und Titulaturen der Altaischen Völker”. *UJb* XXIV, 1952/1-2: 49-104.
- Sertkaya, Osman Fikri. “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1992/1995: 9-27.
- ---. “Yenisey Yazıtları’ndan 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110 Üzerine Etimolojik Açıklamalar ile Düzeltmeler”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 39 (2008): 209-228.
- ---. “Göktürk Metinlerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırmalar”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı II* (yay. haz. Mustafa Özkan, Enfel Doğan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 2014a: 407-413.
- ---. “Bir kişi y(a)n(t)ls(a)r og(u)şı<na> bod(u)nı<na> (e)bi<ne> (e)şükine t(e)gi (a)kıdm(a)z ermiş [KT G 6 = BB K4]”. *Dil Araştırmaları* 14 (Bahar 2014b): 9-21.
- ---. “İrina Nevskaya; Marcel Erdal. Interpreting the Turkic Runiform Sources and the Position of the Altai Corpus, Klaus Schwarz Verlag. Berlin 2015”, *JOTS*, 2017/1-2: 194-231.
- Sinor, Denis. “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar”. (çev. Ahmet Ateş) *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* IV/1-2 (1950): 1-13.
- Sümer, Faruk. *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1999.
- Şirin, Hatice. “Öküz Sözcüğü Üzerine”. *Türk Dili* 816 (Aralık 2019): 4-17.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. (2. Baskı) Ankara: Simurg Yay., 1998.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*. (2. Baskı) İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.
- Tolstov, S. P. “Oguzı, Peçenegi, More Daukara”. *Sovetskaya Etnoğrafiya*, 1950/4: 49-54.
- Vambéry, Hermann. *Das Türkenvolk in Seinem Ethnologischen und Ethnographischen Beziehungen*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1885.